

Lectoraat Beroepsonderwijs brengt leren verder

Opleiden tot een beroep. Kan dat wel online?

Auteurs: Liesbeth Baartman, Patricia Brouwer, Ilya Zitter en Elly de Bruijn.

Met medewerking van: Annoesjka Boersma, Machiel Bouwmans, Anne Khaled en Kristin Vanlommel.

Lectoraat Beroepsonderwijs, Kenniscentrum Leren en Innoveren, Hogeschool Utrecht.
Maart 2021.

Door de impact van COVID-19 zijn sommige prangende vraagstukken in het beroepsonderwijs extra zichtbaar geworden. Welke vraagstukken zijn dit? We bekijken deze vraagstukken vanuit de kijkkaders van het lectoraat Beroepsonderwijs van Hogeschool Utrecht.

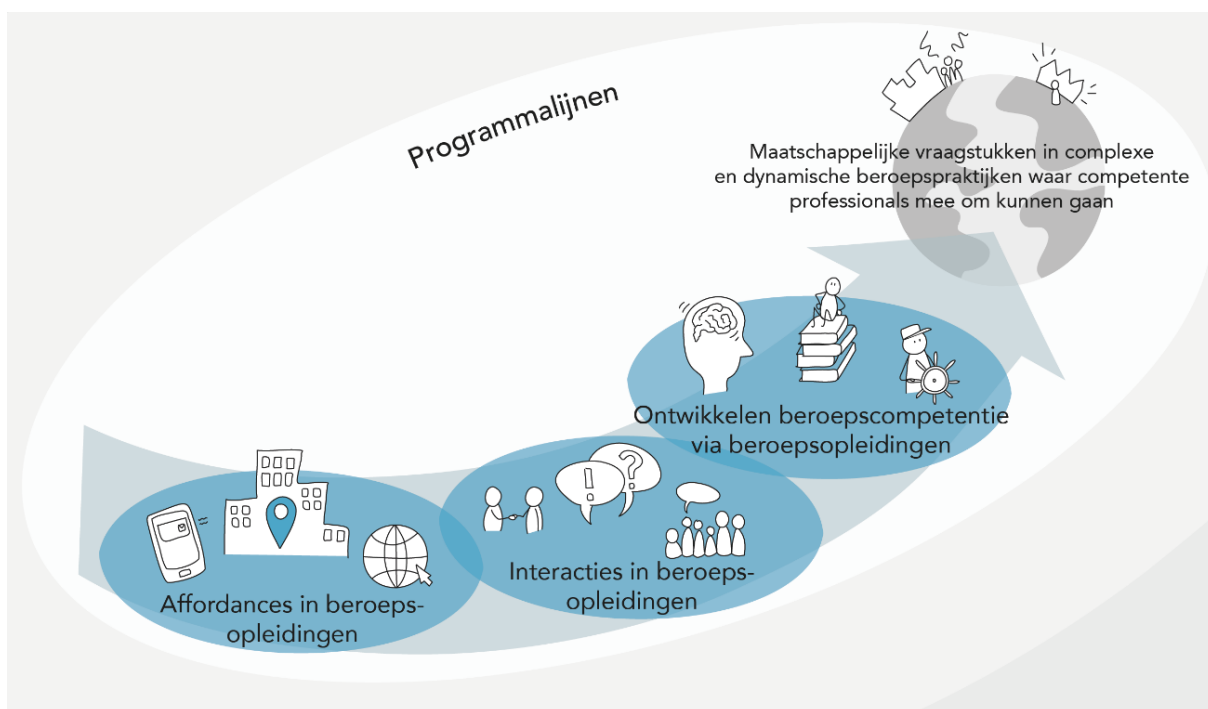
De impact van COVID-19 op het beroepsonderwijs is enorm, zo blijkt uit recente consultaties en studies van de Inspectie van het Onderwijs, het Nederlands Jeugdinstituut, Cedefop, Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven en uit onderzoek onder Nederlandse studenten en docenten in het mbo en hbo (Grijpstra-Hanekamp et al., 2020; Rutten, 2020; Custers et al., 2020). Het beroepsonderwijs (mbo en hbo) is sterk verweven met de beroepspraktijk. Beroepspraktijkvorming, stages, leerbedrijven, werkplekleren en uiteenlopende leeromgevingen op de grens tussen school en beroepspraktijk vormen een belangrijk deel van een beroepsopleiding. Daar ontstaan nu problemen: er zijn minder stageplekken beschikbaar, praktijkleren is lastig omdat moeilijk afstand kan worden gehouden. Dit roept de vraag op: zijn er online en op 1,5 meter afstand nog wel voldoende mogelijkheden voor leren handelen in een complexe en dynamische beroepspraktijk?

Er zijn ook positieve geluiden. Een groot deel van de opleiders wil de vruchten van het online onderwijs plukken en doorzetten. Een voorbeeld uit het onderzoek naar hybride leeromgevingen en online onderwijs: “We komen wekelijks samen met de student. Dan doen we een stand-up, leggen ze hun taken vast en worden er vragen gesteld op inhoudsgebied. Dat proces gaat online bijna net zo goed als offline” (Custers et al., 2020). De COVID-19 maatregelen zouden daarmee ook een mogelijk vliegwiel kunnen zijn voor veranderingen. Denk aan het delen en ontwikkelen van tools om online interactie mogelijk te maken zoals praktijkfilmpjes, docenten die op video handelingen voordoen en gesprekken met professionals of patiënten/cliënten uit de praktijk die online makkelijker te regelen blijken zijn. Zoals de ervaringen van deze docent: “Ik merk nu dat studenten makkelijker naar externen toegaan, dat die makkelijker kunnen aansluiten omdat zij niet op locatie hoeven te komen, maar via een Teams-omgeving een vergadering kunnen bijwonen. Dus daar zie ik juist voordelen” (Custers et al., 2020).

Als gevolg van de COVID-19 maatregelen spelen er verschillende prangende vraagstukken in het mbo en hbo, die zowel positieve als negatieve aspecten kennen. We lichten er drie uit en bespreken deze vraagstukken vanuit de kijkkader van het Lectoraat Beroepsonderwijs.

Leren en opleiding in beroepsopleidingen

Het beroepsonderwijs leidt op tot professionals die om kunnen gaan met vraagstukken in een complexe en veranderlijke beroepspraktijk. We kunnen daar vanuit drie kaders naar kijken, die centraal staan in het werk van het Lectoraat Beroepsonderwijs (zie Figuur 1; De Bruijn et al., 2020). Ten eerste *affordances*, oftewel 'actiemogelijkheden': alles in een beroepsopleiding dat leren kan uitlokken. Het gaat om (externe) opdrachten, toetsvormen, professioneel gereedschap, (digitale) omgevingen, en werkplekken van (regionale) partners (Bouw & Zitter, 2020). Ten tweede *interacties* tussen studenten en docenten, praktijkopleiders, medestudenten, professionals uit het werkveld, cliënten, consumenten et cetera (Ceelen, et al., 2019). En ten derde gaat het om het ontwikkelen van competenties als een *individueel én collectief leerproces* (De Bruijn, 2019). We zien leren als het ontwikkelen van denken én doen, als twee kanten van dezelfde medaille. In beroepsopleidingen ontwikkelen studenten hun persoonlijke (beroepsmatige) 'zijn' binnen de kaders van het collectieve (de beroepspraktijk), die is ingebed in een groter geheel (de maatschappij).

Figuur 1. Drie kijkkaders van het Lectoraat Beroepsonderwijs (De Bruijn et al., 2020)

Vraagstuk 1: Hoe houden opleiders zicht op de ontwikkeling van studenten?

Bij online onderwijs is het moeilijker om zicht te houden op de ontwikkeling van studenten, zo ervaren opleiders in het beroepsonderwijs. Zij zien studenten veel minder "in real life", terwijl in het beroepsonderwijs begeleidingsstrategieën zoals observeren en voordoen belangrijk zijn (Ceelen et al., 2019). Doordat opleiders minder goed kunnen rondlopen terwijl studenten oefenen en aan het werk

zijn, is het moeilijker om eventuele problemen te signaleren. Opleiders ervaren dat ze tegen een rondje met initialen op de computer praten, zeker als studenten hun camera niet aanzetten of met grote groepen wordt gewerkt. “Komt mijn boodschap over?” vragen hbo-docenten zich af, bij het gemis aan non-verbale communicatie (Zitter & Mourits, 2020). Ook voor studenten speelt dit probleem. Ook zij hebben moeilijker zicht op waar ze staan in hun leerproces: “Doe ik het goed? Ga ik de goede kant op?”. Studenten doen minder gemakkelijk succeservaringen op. Ze kunnen hun eigen voortgang minder gemakkelijk spiegelen aan hun omgeving. Wanneer ze alleen thuis achter de computer zitten, dan missen ze de rijke leermomenten die als vanzelf komen wanneer leren is gesitueerd in de werkelijkheid. Hun betrokkenheid met de beroepsopleiding kan verminderen. Ook het feit dat veel toetsen niet doorgaan kan hieraan bijdragen, omdat studenten toetsen ook gebruiken als bevestiging van hun leren: Ik heb de toets gehaald, dus ik kan het.

Wat kunnen we hier leren van de kijkkaders van het Lectoraat Beroepsonderwijs? Voor het monitoren van studentontwikkeling is het van belang om de beoogde leerprocessen van studenten in beeld te hebben. Hoe ontwikkelen studenten zich, welk leerpad doorlopen zij, tegen welke hobbels lopen zij aan, wat zijn belangrijke “oeps- en aha-momenten” (Heusdens et al., 2019)? Als die beoogde leerprocessen helder zijn, kunnen docenten bewustere keuzes maken voor de manier waarop zij ontwikkeling zichtbaar maken, zoals bijvoorbeeld bij formatief evalueren (Baartman & Gulikers, 2020 i.s.m. Kennispunt MBO, 2020). Wat betekent dit voor online onderwijs? Zorg dat je als docententeam een helder beeld hebt van het leerpad dat studenten doorlopen. Als je weet waar hobbels te verwachten zijn, zorg dan op die momenten voor informatie over het leerproces van de student.

Vraagstuk 2: Focus op de kern van een beroepsopleiding. Keuzes maken?

Doordat de contacttijd in online onderwijs veelal beperkter is, dwingt dit opleidingen om opnieuw na te denken over de kern van het beroep, en daarmee de kern van de opleiding. Zo zijn er bijvoorbeeld hbo-opleidingen met veel kennistoetsen, vooral in het eerste jaar. Die kennistoetsen leveren als gevolg van de COVID-19 maatregelen problemen op, omdat ze niet kunnen worden afgenomen in speciale toetsruimtes. Echt goede alternatieven zijn er niet, bijvoorbeeld omzetten naar open vragen zorgt voor extra werkdruk en online proctoring kent privacy bezwaren. Als positief effect zien we dat beroepsopleidingen nadenken over vraag of de nadruk op kennistoetsen wel past bij de kern van het beroep, en recht doet aan dat leren handelen in de complexe beroepspraktijk. Het roept de vraag op wat beroepskennis precies is, en op welke manieren beroepskennis kan worden beoordeeld. Natuurlijk kunnen kennistoetsen onderdeel uitmaken van een toetsprogramma, maar we zien dat bewuster wordt nagedacht over een gevarieerd toetsprogramma, passend bij het beroep waartoe wordt opgeleid.

Wat kunnen we hier leren door te kijken vanuit de eerder genoemde kijkkaders van het Lectoraat Beroepsonderwijs? Bij dit vraagstuk helpt het om leerprocessen te beschouwen als een proces van identiteitsontwikkeling en om interacties en affordances niet alleen instrumenteel op te vatten – een risico bij online onderwijs. Online video’s bieden wellicht een oplossing in deze online tijden, maar ze

zijn te beperkt als het gaat om het in het hoofd, hart en handen krijgen van beroepskennis die nodig is om toekomstig werk toevertrouwd te krijgen. Het leerproces, maar ook interacties en affordances, gaan verder dan het individu (De Bruijn et al., 2020). Bij online onderwijs loert daarnaast het gevaar dat studenten de interactie met “significante anderen” missen. Denk aan medestudenten, maar ook aan opleiders in praktijksituaties die ook rolmodel en senior-collega zijn, aan professionals uit het werkveld, als toekomstige collega of critical friend en aan burgers die studenten tegenkomen als cliënt, klant, wijkbewoner of patiënt. Juist die veranderende beroepspraktijk vormt een belangrijk onderdeel van de leeromgeving in een beroepsopleiding.

Vraagstuk 3: Veranderen vanuit een heldere visie op onderwijskwaliteit?

Ten derde zien beroepsopleidingen en opleiders zich door de COVID-19 maatregelen genoodzaakt om onder tijdsdruk verschillende aspecten van hun organisatie en handelen aan te passen of te vernieuwen. Een prangend vraagstuk dat zichtbaar wordt is: vertrekken die veranderingen vanuit een heldere visie op onderwijskwaliteit? Reflecteren we op ons handelen? Bijvoorbeeld: leren studenten nu meer/minder, beter of slechter in een andere leeromgeving, met meer of minder toetsen, met meer of minder praktijk? En hoe komt dat dan?

Wat kunnen we hier leren van de eerder genoemde kijkkaders van het Lectoraat Beroepsonderwijs? Iedere verandering gaat gepaard met leren, van studenten, maar zeker ook van opleiders en alle “significante anderen” die een rol spelen in het leerproces. Het is belangrijk om te leren wat werkt, hoe studenten veranderingen ervaren en wat zij nodig hebben om te kunnen leren. Figuur 1 laat zien dat de verschillende kijkkaders met elkaar samenhangen. Bijvoorbeeld een veranderde leeromgeving (als gevolg van COVID-19) heeft consequenties voor de affordances (denk aan de inrichting van de leeromgeving, inclusief de manier van toetsen) en de interacties (denk aan het veranderde repertoire als het gaat om begeleiden). We zien ook dat de visie op onderwijskwaliteit overstijgend is aan individuele opleiders en wordt gedragen door teams. Professionals uit onderwijsteams en praktijkpartners vormen samen extended teams en geven collectief vorm aan een onderwijsvisie (Brouwer et al., 2020).

Tot slot

We hebben in dit artikel drie prangende vraagstukken in beroepsopleidingen besproken, die (extra) duidelijk zijn geworden als gevolg van de COVID-19 maatregelen. Vervolgens hebben we via drie kijkkaders geprobeerd om die vraagstukken beter te begrijpen. De komende vier jaar zal het lectoraatsteam verder werken aan beantwoording van de vraag: Hoe helpt het mbo en hbo (aankomende) professionals bij het kunnen omgaan met complexiteit en dynamiek in beroepspraktijken en bij het richting geven aan hun handelen en ontwikkeling? Dit doen wij in nauwe samenwerking met onderzoeks- en onderwijsinstellingen én het werkveld.

Meer weten? Je kunt het lectoraat Beroepsonderwijs volgen via:

<https://www.hu.nl/onderzoek/beroepsonderwijs>
<https://husite.nl/nieuwslectoraatberoepsonderwijs/>
<https://nl.linkedin.com/company/lectoraat-beroepsonderwijs>

Bronnen

- Baartman, L., & Gulikers, J., i.s.m. MBO-raad en Kennispunt Onderwijs & Examinering (2020), . *Toolkit formatief evalueren voor het mbo*. <https://onderwijsenexaminering.nl/nieuws/toolkit-formatief-toetsen-beschikbaar/>
- Bouw, E., & Zitter, I. (2020). *Ontwerpafwegingen voor leeromgevingen op de grens van school en werk*. Canon Beroepsonderwijs. <https://canonberoepsonderwijs.nl/pedagogisch-didactische-leerweg/ontwerpafwegingen-voor-leeromgevingen-op-de-grens-van-school-en-werk/>
- Brouwer, P., Doppenberg, J., & van Kan, C.A. (2020). Samenwerken aan Onderwijskwaliteit. Inzicht in succesfactoren. *Opleiding & Ontwikkeling*, 2, 24-29.
<https://www.hu.nl/onderzoek/publicaties/samenwerken-aan-onderwijskwaliteit>
- de Bruijn, E. (2019). *Leren van en voor werken. De waarde(n) van beroepsonderwijs*. Opiniestuk Science Guide. <https://www.scienceguide.nl/2019/06/leren-van-en-voor-werken/>
- de Bruijn, E., Zitter, I., Baartman, L., Faber, M., & Schouten, E. (2020). *Structuurnota continuering Lectoraat Beroepsonderwijs 20-24 (publieksversie)*. Hogeschool Utrecht, Kenniscentrum Leren en Innoveren. https://www.hu.nl/-/media/hu/documenten/nieuws/publieksversie_structuurnota_continuering_lectoraat_beroepsonderwijs.ashx
- Ceelen L., Khaled, A., & de Bruijn (2019). Begeleiden van studenten op de werkplek. *Onderwijs en Gezondheidszorg*, 43(5). <https://onderwijsengezondheidszorg.nl/jaargangen/2019/5-sep/begeleiden-van-studenten-op-de-werkplek.html>
- Custers, M., Bos, P., Poelmans, P., Timmerman, J., & van Doesem, K. (2020). *Ervaren impact van maatregelen rondom Covid-19 op hybride leeromgevingen binnen het beroepsonderwijs*. https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwibqeram8PtAhURM-wKHflkAAgQFjAAegQIAxAC&url=https%3A%2F%2Fwww.practoraten.nl%2Fwp-content%2Fuploads%2F2020%2F10%2Fartikel-impact-corona-hybride-leeromgevingen_fontys_mborijnland.pdf&usq=AOvVaw15hfMb4cRHcZ0o4nCVKoM7
- Grijpstra-Hanekamp, M., van Katwijk, C., & Kruijswijk-van der Meij, N. (2020). *Afstandonderwijs COVID-19 crisis*. Landstede Groep. https://www.linkedin.com/posts/practoraat-docentprofessionalisering_practoraatdocentprofessionalisering-onderzoekinmbo-activity-6684792277090488320--VB5
- Heusdens, W., Baartman, L. K. J., & de Bruijn, E. (2019). Know your onions. An exploration of how students develop vocational knowledge during professional performance. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 63(6), 839-852. <https://doi.org/10.1080/00313831.2018.1452291>

- Rutten, G. (2020). *HU-studenten raken binding met opleiding kwijt; 40 procent vreest studievertraging*. Trajectum. <https://trajectum.hu.nl/hu-studenten-raken-binding-met-opleiding-kwijt-40-procent-vreest-studievertraging/>
- Zitter, I., & Mourits, R. (2020, 4 juni). *Onderwijs op afstand (1): "Ik kan mijn scherm uitzetten en verdwijnen"*. Interview in HU Ontwikkelt. <https://www.huontwikkelt.nl/onderwijs-op-afstand-1-ik-kan-mijn-scherm-uitzetten-en-verdwijnen/>